

SUKLASTOTOS NUOTRAUKOS IR VAIZDO ĮRAŠAI. KOKIAIS TIKSLAIS JIE KURIAMI IR KAIP JUOS ATPAŽINTI?

Siekiant mokinius ugdyti kaip sąmoningus ir atsakingus medijų informacijos vartotojus, svarbu, kad jie išmoktų atsižvelgti į žinutės tikslinę auditoriją, kokybę, autentiškumą, patikimumą ir potencialų poveikį arba pasekmes. Mokiniai turi žinoti, kur rasti aktualios informacijos, kaip medijos formuoja populiariąją kultūrą ir nuomonę, daro įtaką asmens pasirinkimams, formuoja visuomenės nuomonę, kaip naršyti internete ir užtikrinti asmens privatumą kibernetiniame pasaulyje. Mokiniam svarbu išmokti analizuoti ir vertinti, kad jie galėtų perprasti medijų žinutes „iš vidaus“ ir žvelgtų į jas tarsi „iš šalies“, gebėtų kritiškai vertinti tiek pačias medijas, tiek jose randamas žinutes.

Metodinė medžiaga skirta padėti mokiniams lengviau suprasti, kaip medijos gali klaidinti, kurdamos netikros informacijos burbulus, lemiančius, kad susidaro klaidinga nuomonė apie egzistuojančią tikrovę. Kaip atpažinti klaidinančią informaciją ir kaip į ją reaguoti, sumažinti jos neigiamą poveikį, padės sužinoti metodinės medžiagos dalis: **Suklastotos nuotraukos ir vaizdo įrašai. Kokiais tikslais jie kuriami ir kaip juos atpažinti?**

KLASĖ: 9–10 (I–II gimnazijos) klasės

INTEGRACIJA: *dorinis, socialinis ugdymas, lietuvių kalba ir literatūra*

ATLIKIMO LAIKAS: 1–2 pamokos.

MOKYMOSI UŽDAVINIAI

- Nagrinėdami informacijos šaltinius, stebėdami vaizdo medžiagą, aiškinsis, kaip atpažinti suklastotas nuotraukas ar vaizdo įrašus, kokiais tikslais jie kuriami, koks jų galimas poveikis.
- Mokysis praktiškai patikrinti pasirinktos nuotraukos autentiškumą.
- Diskutuos ir pateiks įrodymų, kokiais atvejais atpažinti suklastotą nuotrauką ar vaizdo įrašą gali būti sudėtinga, o kokiais – paprasta.

UGDOMOSIOS VEIKLOS

Su mokiniais aptariama, ar jie yra susidūrę su suklastotomis nuotraukomis, vaizdo įrašais, ar jiems yra kilę įtarimų, kad tai gali būti klastotė. Kaip jie mano, kokiais tikslais gali būti klastojamos nuotraukos ar vaizdo įrašai.

Mokytojas trumpai pristato įžvalgas apie suklastotus vaizdus, vieno atlikto tyrimo išvadas.

Kodėl nuotraukos tokios galingos? *Nuotraukos perteikia regimąją informaciją – informaciją, kurią suvokiame akimis. Daugiau kaip 80 procentų informacijos, pasiekiančios mūsų smegenis, yra regimoji. Regimąją informaciją, tokią kaip nuotraukos ir paveikslėliai, apdorojame gerokai greičiau nei tekstą. Vaizdai gali sukelti stiprius ir ilgai išliekančius įspūdžius. Jie sukelia stiprias emocijas, o šios daro mums didelį poveikį. Socialiniai tinklai neįsivaizduojami be nuotraukų. Privatūs socialinių tinklų vartotojai dažnai viešina savo nuotraukas (asmenukes), taip pat savo šeimos narių ir draugų nuotraukas. Žmonėms labai patinka žiūrėti kitų vartotojų paskelbtas nuotraukas. Nuotraukos traukia žmonių dėmesį. Kadangi dėmesį sutelkiame vis trumpiau, mūsų žvilgsnis dažnai krypsta į nuotraukas ir iš jų sprendžiame, ar informaciją pakanka tik peržvelgti, ar derėtų ją panagrinėti išsamiau.*

Nuo ko priklauso nuotraukos siunčiama žinutė? *Nuotraukos siunčiamą žinutę lemia fotografas, nuotraukos objektas ir žiūrintysis. Taikydamas tam tikras kompozicijos taisykles, fotografas gali sumodeliuoti, kaip nuotrauką matysime. Nuotraukos objektas žiūrinčiajam sužadina tam tikrą jausmą ar emociją, pavyzdžiui, nuo bado išsekusio vaiko nuotrauka dažniausiai sukels užuojautą ir liūdins žiūrintįjį. Žiūrintysis taip pat lemia nuotraukos siunčiamą žinutę, nes kiekvienas žmogus nuotrauką suvokia ir aiškina skirtingai. Tai priklauso nuo kultūros, išsilavinimo ar socialinių normų.*

Kur redagavimo ir klastojimo riba? *Redaguojant skaitmeninę nuotrauką, dažniausiai mėginama ją pagražinti, pataisant netobulus originalios nuotraukos elementus. Pavyzdžiui, galima ją*

paryškinti, padidinti kontrastą, pakeisti spalvas arba pagerinti kompoziciją, nuotrauką apkerpant. Tačiau jei nuspręsite iš nuotraukos iškirpti svarbius žmones, pakeisite nuotraukos žinutę. Kai kas net pasakytų, kad nuotrauką klastojate ir meluojate. Dėl skaitmeninių redagavimo technologijų taip klastoti labai paprasta. Skaitmeniniu būdu iš nuotraukos galima pašalinti nepageidaujamus objektus. Galima pašalinti žmogaus veido netobulumus, tokius kaip sudirgusi oda ar spuogai, arba pakeisti žmogaus kūno proporcijas. Iš esmės nuotrauką redaguojantis žmogus gali vaizdu manipuliuoti tiek, kiek tai jam leidžia jo vaizduotė. Manipuliavimas nuotrauka reiškia sąmoningą ar nesąmoningą originalios žinutės pakeitimą. Fotomanipuliacija dažnai pasitelkiama tam, kad gaminys ar asmuo atrodytų geriau komerciniais ar propagandos sumetimais. Fotožurnalistai laiko fotomanipuliaciją neetiška, ypač tuomet, kai ji naudojama visuomenei suklaidinti.

Kandidatas į profesorius Amsterdamo universitete, projekto „Vizualaus klastojimo poveikis: vaizdo ir teksto santykio poveikis tarptautiniams santykiams“ autorius Tom Powell (Tomas Pauelas) pasakoja, kad mintis iširti, kokį poveikį naujienų vartotojams daro vaizdai, nebuvo nauja, tačiau jo atliktas tyrimas – pirmasis tokio pobūdžio.

2015 m. atlikto tyrimo išvados aiškiai rodo, kad skaitytojai labiau linkę tikėti nuotraukomis iliustruotais straipsniais. Tai geros naujienos propagandos kūrėjams ir nerimą keliančios žinios bijantiesiems patekti į jos pinkles. Dramatiškos nuotraukos ir antraštės derinys gali sukelti tokias stiprias emocijas žiūrovų masėms, kad tai net gali paveikti tarptautinius politikos procesus.

Tyrimo metu dalyviams buvo rodomos suklastotos naujienos. Vienos iš jų buvo su nuotraukomis, kitos – be. Ir žmonės labiau tikėjo tomis naujienomis, kurios buvo su nuotraukomis.

Spaudos fotografijos kontekste žmonės traktuoja vaizdus kaip tiesos įrodymą. Žmogaus sąmonėje spaudos fotografija yra realaus pasaulio atspindys, tad žmonės neįtaria, kad tai galėtų būti netiesa, nes jie mato nuotrauką. Klastojimo tendencija tampa dar pavojingesnė, kalbant apie vaizdo įrašus. Kadangi žmogaus akis įpratusi prie judančių vaizdų, nes mes juos matome kasdieniame gyvenime, vaizdo įrašai neabejotinai atrodo kaip realaus, tiesioginio gyvenimo atspindžiai. Vaizdo įrašo klastotę mums dar sunkiau suvokti.

Kai kalbame apie manipuliacijas, jos potencialiai yra labai žalingos, ypač kai atsiranda suklastotose naujienose.

Šaltiniai:

Medijų ir informacinis raštingumas. Praktinis mokymų vadovas (2020).

https://www.draugiskasinternetas.lt/wp-content/uploads/2021/09/DWA_Edition_MIL_LITHUANIAN_MG-4.pdf.

Vaizdų poveikio anatomija: kodėl tikime tuo, ką matome, 2018-09-21.

<http://www.pressphoto.lt/naujienos/vaizdu-poveikio-anatomija-kodel-tikime-tuo-ka-matome>.

1 veikla. Diskusijos tinklas. Diskusija nagrinėta tema yra labai geras būdas paskatinti mokinius mąstyti. Diskusijos tinklas yra strategija, įtraukianti visus mokinius į klasės diskusiją ir priverčianti joje aktyviai dalyvauti. Ši strategija remiasi mokymosi bendradarbiaujant idėja.

1.1. Prieš diskusiją paprašykite mokinių pasidalyti savo nuomone šiais klausimais: kaip manote, ar suklastotą nuotrauką atpažinti lengva ar sunku? Kodėl taip manote? Ar suklastotą vaizdo medžiagą atpažinti lengva ar sunku? Kodėl taip manote?

1.2. Suskirstykite mokinius poromis, kad jie, nagrinėdami informacijos šaltinius, atskleistų priešingus požiūrio aspektus. Paprašykite įrašyti argumentus diskusijos tinklo lape (žr. 1 priedą). Svarbu, kad abiejose diskusijos tinklo lapo pusėse būtų pateikta kuo įtikinamesnių argumentų. Mokiniai peržiūri vaizdo medžiagą ir užpildo diskusijų tinklo lapą (žr. 1 priedą).

Vaizdo medžiagos nuorodos:

1. Kaip atpažinti suklastotą vaizdo įrašą? <https://youtu.be/UgwO8yjDD6Q>

2. Kaip atpažinti suklastotą nuotrauką? https://youtu.be/F9PZef2_tYI

3. Netikra ar tikra: kaip atpažinti suklastotą fotografiją?

<https://www.diena.lt/naujienos/ivairenybes/mokslas-ir-it/netikra-ar-tikra-kaip-atpazinti-suklastota-fotografija-769361> (2016-09-06)

1.3. Kai mokiniai argumentus surašo į diskusijos tinklo lapą, kiekvieną porą sugrupuokite su kita pora. Mokiniai pasidalija savo argumentais ir papildo diskusijų tinklo lapą naujais argumentais. Paprašykite mokinių pabandyti visiems prieiti prie bendros nuomonės tuo klausimu. Bendra grupės nuomonė užrašoma apačioje kaip išvada.

1.4. Kiekvienos grupės atstovas gauna po 3 minutes pristatyti savo grupės išvadas ir jas nulėmusias priežastis. Paprašykite mokinių nurodyti, dėl ko jų nuomonės diskutuojant grupėje išsiskyrė.

1.5. Išklausę grupių išvadų, kiekvienas mokinyš dabar jau gali suformuluoti ir išsakyti savo požiūrį, pasvarstyti, ar jo požiūris, išsakytas prieš diskusijų tinklo užduoties atlikimą, sutapo su dabar išsakyta nuomone, kodėl.

2 veikla. Praktinė užduotis. Tegul mokiniai pabando patikrinti, ar pasirinkta nuotrauka suklastota. Pasirinktos nuotraukos autentiškumas tikrinamas remiantis informaciniuose šaltiniuose pateiktais patarimais. Mokiniai pasidalija patirtimi, kokią nuotrauką jie pasirinko ir kaip jiems sekėsi patikrinti jos autentiškumą, kokią išvadą jie padarė.

Šaltiniai:

Kaip atpažinti suklastotas nuotraukas socialiniuose tinkluose?

<https://www.facebook.com/watch/?v=2032421210169979>. Nepatogus kinas / Suklastotos nuotraukos (2018).

Kaip atpažinti suklastotą nuotrauką? https://youtu.be/F9PZef2_tYI.

3 veikla. Mokiniai, dirbdami grupėmis, nagrinėja informacijos šaltinius, iš kurių išsirenka po vieną–du pavyzdžius ir užpildo lentelę, atsakydami į klausimus: koks gali būti suklastotų nuotraukų ar vaizdo žinučių tikslas? Kas jo siekia? Kokios gali būti to pasekmės?

Pavyzdys	Koks tikslas?	Kas jo siekia?	Koks poveikis, galimos pasekmės?

Šaltiniai:

1. <https://www.bernardinai.lt/2015-11-05-is-propagandos-istorijos-nuotraukos-kaip-informacinio-karo-ginklas/>. Iš propagandos istorijos. Nuotraukos kaip informacinio karo ginklas (žr. 2021-10-05).

2. <https://www.vaticannews.va/lt/pasaulis/news/2021-06/suklastota-nuotrauka-skelbe-apie-indijos-atvertima.html>. Suklastota nuotrauka skelbė apie Indijos atvertimą (2021-10-08).

3. <http://www.pressphoto.lt/naujienos/vaizdu-poveikio-anatomija-kodel-tikime-tuo-ka-matome>. Vaizdų poveikio anatomija: kodėl tikime tuo, ką matome (2021-10-07).

4 veikla. Skirkite mokiniams užduotį surūšiuoti nuotraukas ir frazes pagal poveikio darymo priemones (<https://rastingumas.biblioteka.vu.lt/zaidimai/propaganda/>. VU biblioteka, Medijų ir informacinis raštingumas. Žaidimas *Poveikio darymo priemonės*). Aptarkite su mokiniais atliktos užduoties rezultatus, kodėl konkreti nuotrauka ar frazė priskirta prie būtent šios poveikio darymo priemonės. Kuri nuotrauka, labiausiai tikėtina, galėtų būti suklastota? Kodėl?

Naudota literatūra ir informacijos šaltiniai:

1. Arends, R. I. (2008). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
2. *Aktyvaus mokymosi metodai. Mokytojo knyga*. Vilnius: Garnelis, 1999.
3. Buehl, D. (2004). *Interaktyviojo mokymosi strategijos*. Vilnius: Garnelis.
4. Harvey, F. Silver ir kt. (2012) *Mokytojas strategas. Kaip kiekvienai pamokai parinkti tinkamą, tyrimais pagrįstą mokymo metodą*. Vilnius.
5. Petty, G. (2006). *Šiuolaikinis mokymas. Praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
6. Petty, G. (2008). *Įrodymais pagrįstas mokymas. Praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
7. Medijų ir informacinis raštingumas. Praktinis mokymų vadovas (2020). https://www.draugiskasinternetas.lt/wp-content/uploads/2021/09/DWA_Edition_MIL_LITHUANIAN_MG-4.pdf.
8. Vaizdų poveikio anatomija: kodėl tikime tuo, ką matome. <http://www.pressphoto.lt/naujienos/vaizdu-poveikio-anatomija-kodel-tikime-tuo-ka-matome> (2018-09-21).
9. Netikra ar tikra: kaip atpažinti suklastotą fotografiją. <https://www.diena.lt/naujienos/ivairenybes/mokslas-ir-it/netikra-ar-tikra-kaip-atpazinti-suklastota-fotografija-769361> (2016-09-06).
10. „DW academy“ (<https://www.dw.com/en/dw-akademie/s-8120>) sukurta vaizdo medžiaga: *Kaip atpažinti suklastotą vaizdo įrašą?* <https://youtu.be/UgwO8yjDD6Q>. *Kaip atpažinti suklastotą nuotrauką?* https://youtu.be/F9PZef2_tYI.